

The Current Status of Elementary School Based Sexuality Education in the Czech Republic: a Systematic Review of Theory and Practice

SADKOVÁ, T.¹

¹ | Department of Psychology, Faculty of Arts, Palacký University, Olomouc, Czech Republic

Citation | Sadková, T. (2018). Současný stav sexuální výchovy v rámci základního vzdělávání v České republice – systematický přehled teorie a praxe. *Adiktologie*, 18(1), 48–58.

Abstract | Evidence on the preparation and implementation of sex education in the Czech Republic is very limited as regards both the Ministry of Education, Youth, and Sports (the Ministry of Education) and researchers. Relevant systematic reviews are non-existent. **OBJECTIVE:** The aim of this article is to assess the current status of school-based sex education in the Czech Republic and identify the limits of research into sex education provided by Czech elementary schools in terms of its theoretical, research-based, and legal background, as well as its practical application. **CONTENT:** The first few sections of this article outline the framework for understanding sex education and its role in the school curriculum. It briefly defines the concept of sex education, explains the role of the applicable legal documents and the Ministry of Education, and summarises the theoretical materials that are available (including relevant international documents). The second part

focuses on the methods and results – a review of research evidence pertaining to school-based sex education. The article includes an overview of some external sex education programmes delivered in the Czech Republic. **DATA SOURCES:** Most of the research carried out in the Czech Republic on the topic of sex education is part of bachelor's or master's theses at universities. This paper is based mainly on students' thesis-related research conducted in the past five years (n=9). These theses were often used as sources for articles published later on in journals and yearbooks. **CONCLUSION:** Sex education is mostly taught in middle schools and is not comprehensive (biological aspects are highlighted). Teachers usually use frontal teaching together with video projection; the utilisation of active participation methods is minimal. Some schools use external programmes. Cooperation between the school and family is not common. Selective or indicated prevention is rare.

Keywords | Sexuality education – Ministry of education, youth, and sports – Framework educational programmes

Submitted | 12 April 2017

Accepted | 6 February 2018

Grant affiliation | This article was made possible by support from the Czech Ministry of Education, Grant IGA_FF_2016_018 (Psychological research in selected areas of educational and clinical psychology).

Correspondence address | Tereza Sadková, Department of Psychology, Faculty of Arts, Palacký University, Vodární 6, 779 00 Olomouc, Czech Republic

tereza.sadkova01@upol.cz

Současný stav sexuální výchovy v rámci základního vzdělávání v České republice – systematický přehled teorie a praxe

SADKOVÁ, T.¹

1 | Katedra psychologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Citation | Sadková, T. (2018). Současný stav sexuální výchovy v rámci základního vzdělávání v České republice – systematický přehled teorie a praxe. *Adiktologie*, 18(1), 48–58.

Abstract | Mapování přípravy a realizace sexuální výchovy v České republice (ČR) jsou nedostatečné, jak z pohledu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT), tak z pohledu výzkumníků. Přehledové články týkající se daných témat zcela chybí. **CÍL:** Cílem článku je zhodnotit současný stav sexuální výchovy v ČR a identifikovat případné nedostatky ve výzkumu v oblasti současného stavu sexuální výchovy uskutečňované na českých základních školách – její teoretické, vědecké a legální zázemí i její praktické aplikace. **OBSAH:** První část článku popisuje rámec pro porozumění sexuální výchově a její roli ve školství. Stručně definuje sexuální výchovu, objasňuje roli právně závazných dokumentů a MŠMT a shrnuje dostupné teoretické materiály (včetně relevantních mezinárodních dokumentů). V druhé části popisuje použité metody a výsledky – přehled výzkumů a jejich výsledků týkajících se sexuální výchovy na základních

školách. Součástí článku je přehled některých českých externích (mimoškolních) programů sexuální výchovy. **ZDROJE DAT:** Výzkumy, které v ČR ohledně sexuální výchovy probíhají, jsou obvykle provedené v rámci bakalářských či magisterských diplomových prací (DP). V článku byly použity především výzkumy z DP realizovaných v posledních 5 letech (n=9), které jsou často původními zdroji pro později publikované články v časopisech a sbornících. **ZÁVĚR:** Sexuální výchova je převážně vyučována až na II. stupni základní školy a není komplexní (soustřeďuje se na biologické aspekty). Využití aktivizačních metod výuky je minimální, nejčastěji jde o frontální výuku doplněnou o videoprojekci. Spolupráce školy a rodiny je málo častá. Některé školy využívají nabídky externích programů. Selektivní či indikovaná sexuální prevence je v praxi ojedinělá.

Klíčová slova | Sexuální výchova – Sexuální prevence – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – Rámcové vzdělávací programy

Došlo do redakce | 12. dubna 2017

Přijato k tisku | 6. února 2018

Grantová podpora | Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grantIGA_FF_2016_018 (Psychologický výzkum ve vybraných oblastech pedagogické a klinické psychologie).

Korespondenční adresa | Mgr. Tereza Sadková, Katedra psychologie FF UP, Vodární 6, Olomouc 779 00

tereza.sadkova01@upol.cz

● 1 ÚVOD

Sexuální výchova se v různých podobách objevuje v českých školách již od konce první světové války (Janiš, 1997). Během let se měnily názvy předmětů (pohlavní výchova, rodinná výchova, atp.), pod nimiž jsou témata sexuální výchovy vyučována, a přizpůsoboval se i obsah na základě nových poznatků vědy a postoje společnosti. Sexuální výchovu ve škole řadíme mezi formální a přímé zdroje informací o sexualitě a souvisejících tématech.

Holistická sexuální výchova zahrnuje kognitivní, emoční, sociální, interakční a fyzické aspekty sexuality s cílem podpořit a chránit zdravý sexuální vývoj. Postupně tak vybavuje vzdělávané osoby informacemi, dovednostmi a hodnotami, které jim pomohou porozumět vlastní sexualitě, mít bezpečné a naplňující vztahy a převzít zodpovědnost (nejen) za vlastní zdraví a životní pohodu. Sexuální výchova by měla začít v raném věku a pokračovat až do dospělosti, přičemž v každém životním období musí být přiměřená věku. Vhodné základy (např. správné pojmenování částí těla) poskytují nezbytný podklad pro úspěšnost dalších fází sexuální výchovy (Ketting et al., 2016; Winkelmann et al., 2010; Braeken, Shand, de Silva, 2010). V současné době se pojetí sexuální výchovy posouvá od prevence úzce zaměřené na upozorňování na rizika a negativní dopady k prevenci zaměřené na komplexní rozvoj osobnosti, zdravý přístup k sexualitě a osvojení podstatných znalostí a dovedností a změnu postojů žádoucím směrem (Ketting et al., 2016; Rašková, 2007).

Výzkumy dosud publikované k sexuální výchově se často zaměřují na učitele, jejich výuku, popř. jejich potřeby. Méně časté jsou výzkumy zaměřené na žáky a jejich potřeby. Výzkumy a materiály, které jsou vyvinuty v jednotlivých zemích Evropy (i světa), se vzhledem k jazykové bariéře většinou nesdílejí (Winkelmann et al., 2010), takže znalost situace v jiných zemích, resp. znalost konkrétních postupů je spíše výjimkou.

Článek pojednává o současném stavu teorie a praxe spojené s výukou sexuální výchovy v ČR. Zabývá se nejprve teoretickým zázemím, včetně relevantních právních dokumentů, a poté výzkumy mapujícími současný stav výuky, popř. potřeby jednotlivých cílových skupin (žáků, vyučujících, rodičů). Součástí článku je přehled některých mimoškolních programů sexuální výchovy. Přehled pomáhá dokreslit představu o možnostech praktické realizace sexuální výchovy v ČR. Cílem článku je zmapovat současné teoretické ukotvení sexuální výchovy a podat přehled výzkumů, které poukazují na to, jak je výuka v praxi realizována, pokud vůbec. Srovnání výzkumů bude sloužit k identifikaci možností dalšího výzkumu, popř. k identifikaci cílů případné praktické intervence zaměřené na zlepšení stavu sexuální výchovy v ČR.

● 2 PŘEHLED TEORETICKÝCH ZDROJŮ SEXUÁLNÍ VÝCHOVY

Výuka sexuální výchovy je ukotvena v několika základních teoretických dokumentech. Pro analýzu obsahu byly vybrány dokumenty, které mají přímý vliv na realizaci sexuální výchovy a byly schváleny MŠMT. Dokumenty byly získány z oficiálních webových stránek MŠMT.

Problematika sexuální výchovy spadá pod kompetenci MŠMT a stejně jako ostatní témata z oblasti prevence se překrývá především s resortem Ministerstva zdravotnictví (MZ). Doposud nebylo dosaženo integrovaného přístupu MŠMT a MZ v otázkách prevence obecně. MZ prozatím přispívá do oblasti realizace sexuální prevence, resp. výchovy, především externími programy (např. *Hrou proti AIDS* od Státního zdravotnického ústavu). Jednotný multiresortní plán prevence byl sice vytvořen, ale na jeho případnou implementaci se ještě čeká (Miovský, Gabrhelík, 2015).

Přestože je článek orientovaný výhradně na situaci v ČR, v závěru kapitoly jsou pro srovnání uvedeny základní mezinárodní dokumenty, které nejsou schválené MŠMT, ale jsou uznávané jinými státy (resp. institucemi) v rámci Evropy. Tyto dokumenty byly vybrány z důvodu jejich jedinečnosti v rámci evropského regionu.

2.1 Rámcový vzdělávací program

Pro všechny školy v ČR jsou závazné kurikulární dokumenty vydávané MŠMT. Na národní úrovni se jedná o *Národní program vzdělávání* vymezující vzdělávání jako celek a pod něj spadající *Rámcové vzdělávací programy* (RVP), které jsou ustanoveny pro jednotlivé stupně školního vzdělávání. RVP jsou podkladem pro *Školní vzdělávací programy* (ŠVP), podle kterých se realizuje vzdělávání na jednotlivých školách.

V rámci RVP pro základní vzdělávání (RVP ZV) jsou pro realizaci sexuální výchovy důležité především dvě vzdělávací oblasti: *Člověk a jeho svět* a *Člověk a jeho zdraví*. Vzdělávací oblast *Člověk a jeho svět* je realizována pouze na I. stupni ZŠ. Vymezuje vzdělávací obsah týkající se člověka, rodiny, společnosti, vlasti, přírody, kultury, techniky, zdraví, bezpečí a dalších témat. Směřuje k dovednostem pro praktický život. Vzdělávací obsah je členěn do pěti tematických okruhů, pro sexuální výchovu jsou nejvíce relevantní okruhy *Lidé kolem nás* a *Člověk a jeho zdraví*. V tematickém okruhu *Lidé kolem nás* si žáci postupně osvojují a upevňují základy vhodného chování a jednání mezi lidmi a uvědomují si význam a podstatu tolerance, pomoci a solidarity mezi lidmi, vzájemné úcty, snášenlivosti a rovného postavení mužů a žen. V tematickém okruhu *Člověk a jeho zdraví* žáci poznávají především sebe na základě poznávání člověka jako živé bytosti, která má své biologické a fyziologické funkce a potřeby. Poznávají zdraví jako stav bio-psycho-sociální rovnováhy života. Žáci se seznamují s tím, jak se člověk vyvíjí a mění od narození do dospělosti, co je pro člověka vhodné a nevhodné z hlediska denního režimu, hygieny, výživy, mezilidských vztahů atd. Získávají základní poučení

o zdraví a nemocech, o zdravotní prevenci a o poskytování první pomoci.

RVP mimo jiné stanovuje i očekávané výstupy, které by měli žáci po dokončení určitého vzdělávacího období splňovat (příklady očekávaných výstupů pro vzdělávací oblast Člověk a jeho zdraví: uplatňuje základní hygienické, režimové a jiné zdravotně preventivní návyky s využitím elementárních znalostí o lidském těle; projevuje vhodným chováním a činnostmi vztah ke zdraví; rozezná nebezpečí různého charakteru; chová se obezřetně při setkání s neznámými jedinci; odmítne komunikaci, která je mu nepříjemná; v případě potřeby požádá o pomoc pro sebe i pro jiné dítě). Očekávané výstupy jsou dále rozpracovány ve *Standardech pro základní vzdělávání – Výchova ke zdraví* (2013) a *Standardech pro základní vzdělávání – Člověk a jeho svět* (2013) do jednotlivých indikátorů doprovázených ilustrativními úlohami, dle kterých lze určit, zda bylo vzdělávání v dané oblasti úspěšné, či nikoliv. Dle MŠMT by žáci devátých tříd měli správně zodpovědět 80 % položek – indikátorů. Dle posledního výzkumu pro oblast Výchovy ke zdraví nedosáhl tohoto výsledku ani jeden z 608 otestovaných žáků devátých tříd ze škol z celé republiky. Při snížení hranice na 50% úspěšnost uspělo pouze 31 % žáků (Hřivnová, 2016).

2.2 Školní preventivní program

Sexuální výchova je neodmyslitelně spjata s pojmem prevence. Každá základní škola je povinna mít vlastní školní preventivní program. V rámci oficiálních dokumentů MŠMT najdeme *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže* (č.j. 21291/2010-28), Příloha 18 – Rizikové sexuální chování. Dokument obsahuje obecný popis rizikového sexuálního chování, včetně spojitosti s návykovými látkami, trestněprávní otázky s daným chováním spojené, doporučení pro provádění primární prevence na školách, doporučenou literaturu a další zdroje (MŠMT, 2010b). Velmi dobrý návod na vypracování minimálního preventivního programu pro ZŠ poskytuje monografie *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy* (2012). V kapitole popisující prevenci sexuálního rizikového chování je v tabulce přehledně uvedeno, jaké znalosti, dovednosti a způsobilosti by měl žák v daném časovém období zvládnout. Uvedený obsah odpovídá Standardům WHO pro sexuální výchovu v Evropě (Winkelmann, Ketting, 2010).

2.3 Učebnice a další materiály

Výuka sexuální výchovy je na školách zařazena do jiných předmětů – prvouky, přírodopisu, rodinné výchovy, biologie, občanské výchovy, etické výchovy a dalších. V těchto případech často vyučující postupují dle témat v učebnicích, se kterými pracují běžně. Ředitelé škol mohou rozhodnout o tom, zda použijí učebnice se schvalovací doložkou MŠMT, nebo zda se rozhodnou využít jiných materiálů bez doložky. V roce 2016 je na seznamu učebnic pro ZŠ 548 knih určených pro I. stupeň a 496 určených pro II. stupeň – ani jedna se nevěnuje speciálně tématu sexuální výchovy (MŠMT, 2016). Obsahová analýza didaktického aparátu učebnic

a cvičebnic vzdělávacího předmětu prvouka, resp. přírodověda, na I. stupni ZŠ z hlediska jejího zaměření na výchovu ke zdraví (tj. včetně sexuální výchovy) ukázala majoritně biologický přístup, chybění holistické perspektivy a absenci některých témat (Hrozová, 2015).

Obecným dokumentem s již končící platností věnujícím se oblasti prevence je *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013–2018*. Strategie vychází z předchozích zkušeností resortu i meziresortních orgánů a z konzultací s metodikou prevence. Dokument popisuje přístup k prevenci obecně, její cílové skupiny, terminologii, legislativu, vzdělávání a další. Oblast sexuální výchovy je zde zmíněna pouze jako jedna z mnoha oblastí, bez konkretizace postupů v této oblasti.

V roce 2010 bylo vydáno *Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách* (MŠMT, 2010b) jako průvodní dokument pro příručku *Sexuální výchova – Vybraná témata* (2009). Příručku vydalo MŠMT ve spolupráci s Výzkumným ústavem pedagogickým. Obsah příručky je ve shodě s českými vládními dokumenty *Zdraví 21, Národním programem řešení problematiky HIV/AIDS v období 2008–2012, Strategii prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti MŠMT 2009–2012* a dalšími českými dokumenty, jako je *Úmluva o právech dítěte* (1989) nebo *Onkologický program ČR* (2003). Co se týče mezinárodních dokumentů, vychází příručka ze *Světové zprávy o mládeži* vydané OSN v roce 2003 a *Charty sexuálních a reprodukčních práv IPPF* vydané v roce 2008. MŠMT v doporučení apeluje na pedagogické pracovníky, aby využili příručku nejen k pochopení a propojení všech souvislostí sexuální výchovy a výchovně vzdělávacího procesu, ale i k objektivní argumentaci pro holistické pojetí sexuální výchovy na školách. Zároveň slibuje vydání metodicko-didaktických materiálů průběžně zveřejňovaných na webu MŠMT. V současné době je k dispozici pouze *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže* (č.j. 1291/2010-28), Příloha 18 – Rizikové sexuální chování.

Jednotlivé kapitoly příručky jsou prací různých autorů, což zajišťuje vysokou úroveň odbornosti sdělení, ale zároveň je ke škodě srozumitelnosti a čtenářské přijemnosti. V následujících odstavcích jsou stručně popsány jednotlivé kapitoly.

Příručka začíná kapitolou o vzájemném propojení sexuální výchovy a etiky. Kromě apelů autorky, aby „se žáci naučili normám a pravidlům společenského života, rozvinuli své rozumové, citové, volní a charakterové vlastnosti, aby chránili a byli zodpovědní za zdraví své, ale i ostatních, byli uzpůsobeni plnohodnotnému životu“ (Fifková et al., 2009, p. 6), neobsahuje kapitola konkrétní návrhy, jak tohoto cíle/procesu dosáhnout. Stejná autorka v další kapitole upozorňuje, které části RVP ZV z roku 2007 souvisí s problematikou sexuální výchovy. Následují kapitoly o ochraně reprodukčního zdraví, HIV/AIDS (včetně společenských aspektů a nevládních organizací zabývajících se HIV/AIDS), sexuálně přenosných chorobách, sexuální orientaci (vč. problematiky genderu a transsexuality), sexuálních deviacích a deviantním cho-

vání, sexuálních dysfunkcí a syndromu CAN. Nechybí ani kapitoly o právních aspektech sexuální výchovy, vlivu médií a genderových aspektech výuky sexuální výchovy.

Vzhledem k datu vydání příručky by si již mnohé její části zasloužily přinejmenším dodatky ohledně aktuální situace, aktualizaci grafů a odkazů na legislativní dokumenty.

Příručka neopomíná důležitost sexuální výchovy v rodině a zároveň zdůrazňuje, že ne každé dítě má ten „luxus“, že se s důležitými tématy v oblasti sexuality seznámí doma (viz např. výzkum Volfové, 2010, která uvádí, že témata sexuální výchovy doma s rodiči probírá jen 25 % žáků II. stupně ZŠ), a to je právě ta chvíle, kdy je role školy nezbytná. Ačkoliv je příručka určena pedagogům pracujícím převážně s běžnou populací žáků a studentů, jedna kapitola je věnována i stručnému nastínění práce s žáky se speciálními vzdělávacími potřebami.

Příručka obsahuje kromě faktických informací i několik didaktických námětů, jak lze k výuce sexuální výchovy přistupovat. Didaktické náměty zde nejsou podány systematicky, spíše pouze jako návrhy osvědčené praxe, včetně příkladů realizace. Velkým pozitivem příručky je návrh rozdělení učiva sexuální výchovy vzhledem k věkovým zvláštěnostem žáků do jednotlivých ročníků ZŠ. To může napomoci pedagogickým pracovníkům jednoduše zjistit, ve kterém ročníku by se měli věnovat jakým tématům.

Vydání příručky bylo pedagogickou veřejností vesměs přijato, ačkoliv ji značná část pedagogických pracovníků vůbec nečetla (Vallová, 2012). Vydání doporučení k této příručce bylo následováno hlasitou debatou o vhodnosti sexuální výchovy ve školách vůbec vyvolanou katolickou menšinou sdruženou pod organizací Výbor na ochranu rodičovských práv (VORP) (Jarkovská, Lišková, 2013). MŠMT následně vydalo desatero k sexuální výchově, kde se vyjadřuje k důležitosti sexuální výchovy, otázce financování a mimo jiné ruší oficiální doporučení pro výše zmíněnou příručku (MŠMT, 2011). MŠMT dokonce v návaznosti na nátlak VORP zvažovalo přesunutí sexuální výchovy do nepovinné etické výchovy, což Výzkumný ústav pedagogický (VÚP) důrazně nedoporučil. Ačkoliv byl VÚP vypuštěn z dalších diskuzí o tématu vzhledem k odchodu tehdejšího ministra školství, k plánovanému přesunu sexuální výchovy do nepovinného předmětu naštěstí nedošlo a témata sexuální výchovy i nadále zůstávají povinnou součástí RVP (Jarkovská, Lišková, 2013).

2.4 Mezinárodní dokumenty

Pro stručný přehled základních komponentů a principů sexuální výchovy lze využít celosvětový dokument Rámcem pro komprehensivní sexuální výchovu (Braeken, Shand, de Silva, 2010). Zásadním dokumentem pro výuku sexuální výchovy v Evropě jsou *Standardy pro sexuální výchovu v Evropě* (Winkelmann et al., 2010). Podnět pro jejich sepsání dalo Centrum pro sexuální a reprodukční zdraví (Centre for Sexual and Reproductive Health) WHO a podíleli se na nich experti z praxe i výzkumu a z různých oblastí odbornosti (učitelé, lékaři, sociální pracovníci, atd.). Obsahují definice

základních konceptů sexuální výchovy, historické i současné pozadí v Evropě, přehled cílových skupin, základní doporučení k provádění sexuální výchovy a především přehledné zobrazení témat sexuální výchovy pro děti od narození až do dospělosti s jasnou definicí informací, dovedností a postojů, které by si dítě mělo vytvořit v jednotlivých oblastech souvisejících s lidskou sexualitou. Cílem Standardů je poskytnout evropským zemím vodítka pro zavedení, resp. zkvalitnění holistické sexuální výchovy jako integrální součásti formálního i neformálního vzdělávání. Zatímco v jiných zemích byly Standardy WHO pro sexuální výchovu přijaty jako základní a často i závazný dokument pro tvorbu a aplikaci sexuální výchovy, v ČR nebyl tento dokument oficiálně uznán. Pro lepší uvedení do praxe byly vydány pokyny pro implementaci výše zmíněných Standardů (*Guidance for Implementation*; Winkelmann, Ketting et al., 2013).

Tabulková část Standardů WHO obsahuje jednotlivá období lidského vývoje, příslušné oblasti vzdělávání a jasné informace o tom, co mají děti vědět, jaké mají mít dovednosti a které postoje by měly rozvíjet. Tento dokument lze doporučit, kdykoliv se objeví často zmiňovaná otázka, co je kdy pro dítě vhodné vědět, umět a znát.

Standardy WHO poskytují dobrý rámec pro obsah a implementaci sexuální výchovy, nevěnují se ale další důležité části, a to její evaluaci. Jedním z nejnovějších dokumentů, které se tímto zabývají na evropské úrovni, je *Doporučení pro holistickou sexuální výchovu a její evaluaci* vydané Evropskou expertní skupinou pro sexuální výchovu (2016). Dokument definuje koncept holistické sexuální výchovy na základě dostupné evropské literatury a diskuze přítomných expertů ve skupině. Dále se zabývá současnými způsoby evaluace sexuální výchovy v Evropě a kriticky nahlíží na zaměření většiny výzkumů na evaluaci účinnosti, nikoliv implementace. Kritika Evropské expertní skupiny tak směřuje především k zaměření evaluace – většina dosavadních evaluací účinku preventivních programů sexuální výchovy se zaměřuje na dopady na veřejné zdraví, nikoliv na podstatné změny postojů a další jevy charakteristické pro správně prováděnou holistickou sexuální výchovou. Při definici sexuální výchovy hovoříme o přístupu s cílem změnit postoje, ovšem při hodnocení programů nejčastěji měříme behaviorální projevy (např. začátek pohlavního života) nebo zdravotní následky (např. počet těhotenství mladistvých). Evropská expertní skupina v tomto směru skutečně poskytuje návodná doporučení, jak správně a efektivně evaluovat holistickou sexuální výchovu – evaluaci programu, implementace i výsledků (Ketting et al., 2016).

● 3 METODY VÝZKUMU

Cílem rešerše bylo nalézt výzkumy, které se zabývají současným stavem sexuální výchovy v ČR, a to jak z pohledu žáků, tak i učitelů či rodičů. Původní výběr článků byl realizován prostřednictvím databáze českých recenzovaných a impaktovaných časopisů. Z nich byly vybrány ty, které se zabývají oblastí pedagogiky, psychologie či prevence (n=13, Adiktologie, Cyberpsychology, Československá psy-

chologie, Didaktické studie, e-Pedagogium, E-psychologie, Klinická psychologie a osobnost, Pedagogika, Psychologie a její kontexty, Psychologie pro praxi, Scientia in educatione, Speciální pedagogika, Studia paedagogica). V těchto časopisech probíhalo převážně ruční prohledávání článků od roku 2010 do roku 2016. Takto byly nalezeny pouze 2 články, z čehož 1 byl zaměřen příliš úzce pro použití v následujícím textu. Hledání bylo rozšířeno i mezi nerecenzované časopisy a sborníky z konferencí a kongresů, taktéž od roku 2010 do roku 2016. Byly nalezeny další 3 články odpovídající tématu.

Protože dosud získané zdroje často odkazovaly na realizované bakalářské, diplomové či dizertační práce, rozhodla se autorka článku vyhledat tyto původní zdroje. V následujícím textu jsou tedy využity původní studentské práce místo sekundárně zpracovaných článků jinde. Vyhledávání závěrečných prací studentů probíhalo přes databázi prací theses.cz, Google Scholar a otevřené fulltextové vyhledávání přes internetový vyhledávač. Byla použita tato klíčová slova: sex, sexuální výchova, prevence, sexuální, HIV/AIDS, rodinná výchova, výchova ke zdraví, rizikové sexuální chování, sexualita, minimální preventivní program. Z výsledků (n=29) byly odstraněny výzkumy, jejichž hlavním tématem nebyla sexuální výchova (n=10), a práce, které se zabývaly sexuální výchovou, ale nerealizovaly výzkum v terénu (n=10). Z celkového množství tedy zbylo 9 studentských prací, které shrnuje *tabulka 1*.

Součástí zhodnocení současného stavu sexuální výchovy v ČR byla i rešerše dostupných externích programů. Přehled externích programů byl získán přes fulltextové vyhledávání přes internetový vyhledávač, za využití těchto klíčových slov: (primární) prevence, sexuální výchova, HIV/AIDS, vztahy, rodinná výchova, preventivní program, rizikové sexuální chování. Dále byly využity odkazy uvedené na webu MŠMT (seznam certifikovaných organizací a programů primární prevence rizikového chování) a odkazy uvedené na již nalezených webových stránkách. Kritériem výběru bylo uvedení programu na webových stránkách, jasné uvedení cílové skupiny v rámci základního vzdělávání, definovaná témata vzdělávání a dostupnost programu. Celkem bylo analyzováno 44 programů, jejich přehled sloučený dle poskytovatelů ukazuje *tabulka 2*.

● 4 VÝSLEDKY

4.1 Sexuální výchova zajišťovaná vyučujícími přímo na školách

Témata sexuální výchovy jsou obvykle zařazována až na II. stupni ZŠ, nejčastěji v 8. a 9. ročníku, kde výuka probíhá koedukovaně. Mezi nejčastěji probíraná témata sexuální výchovy patří otázky partnerství a rodičovství, otázky dětství a dospívání z biologického pohledu (Jurenková, 2012; Volfová, 2010; Janoušková, 2010). Vyučující považují za nejdůležitější témata oblasti antikoncepce, sexuální přenosných nemocí a zneužívání (Vallová, 2012). Bohužel jsou např. témata puberty často probírána až v 8. nebo 9. třídě, kdy už

celý proces tělesné a duševní změny u žáků dávno běží. Mizivá pozornost je věnována tématům sexuality v souvislosti s nebezpečností internetu (Volfová, 2010), což je vzhledem k jeho masivnímu užívání a rizikům s tím spojených (např. sexting; Kopecký & Szotkowski, 2015) alarmující. Nejméně třetina žáků II. stupně se dozvídá informace ohledně sexuality z internetu (Brátová, 2012; Volfová, 2010), z něj čerpá informace i velká část vyučujících (Kadlčíková, 2011; Vallová, 2012; Konášová, 2014). Dostupné výzkumy neuvádějí příklady konkrétních internetových stránek, takže nelze spolehlivě určit, zda jsou informace vyhledané vyučujícími kvalitní – ověřené a pravdivé.

Vyučující uvádějí, že mají dostatek materiálů k vyučování sexuální výchovy (Vallová, 2012), přesto výzkum Raškové (2008) ukazuje, že kvalitní praktické materiály využitelné pro výuku sexuální výchovy chybí. Většina studentů pedagogických fakult VŠ v ČR odpověděla, že znají obecné cíle sexuální výchovy, dokáží ji definovat, vědí teoretické roviny atp., ale neovládají principy sexuální výchovy, neznají specifické metody a nedokáží je uplatňovat. Část výzkumu zaměřená na mladší učitele ukazuje, že situace ohledně využití specifických metod se nezlepšila a mladí pedagogové stále pocítují vážné nedostatky. U starších učitelů se již projevuje jejich zkušenost, nicméně v otázce specifických metod a forem výuky sexuální výchovy přetrvává nejistota. Autorka výzkumu v závěru navrhuje, že „pro zkvalitnění zejména didaktické připravenosti učitelů k sexuální výchově je proto vhodné vytvořit takové publikace s potřebnými informacemi a zejména s důsledně metodicky zpracovanou problematikou, které by umožnily učitelům primární školy získat především ucelené a systematicky uspořádané poznatky a metodickou inspiraci pro adekvátní využití v pedagogické praxi“ (Rašková, 2008, p. 150). Výsledky Raškové potvrzuje i Konášová (2014), dle které pocítují vyučující nedostatečnou přípravu na výuku sexuální výchovy a uvítali by, kdyby se danému tématu věnovala větší pozornost při jejich profesní přípravě na vysoké škole.

Na rozdíl od velkého množství externích programů, za které si školy platí, je nabídka metodických příruček a dalších publikací pro vyučující již mnohem užší. Většina dosavadních materiálů pro vyučující obsahuje obecné didaktické předlohy bez konkrétních návodů. Také chybí nové multimediální programy a vhodnější názorné učební pomůcky (Vallová, 2012), vyučující na I. stupni ZŠ si nejsou jistí, že mají dostatek informací z osnov pro výuku (Konášová, 2014), a ačkoliv vyučující teoreticky vědí o různých druzích metod, v praxi je do sexuální výchovy obvykle neaplikují (Rašková, 2011). Jednou z mála knih, která poskytuje „návod“ pro výuku sexuální výchovy, je například již starší publikace Didaktika sexuální výchovy (Janiš, Täubner, 1999).

V praxi vyučující obvykle nepoužívá pro výuku sexuální výchovy žádné pomůcky, a pokud ano, jde většinou o pasivní sledování videa nebo nástěnných obrazů (Jurenková, 2012; Kadlčíková, 2011; Volfová, 2010; Janoušková, 2010) nebo výklad a dialog (Vallová, 2012). Aktivizační metody obvykle zcela chybí (Volfová, 2010), ačkoliv to je motivační faktor, který zvyšuje atraktivnost vyučování pro žáky (Matúšová, 2012). Naopak rodiče nejsou aktivizačním a prožitkových

organizace/instituce	celonárodní působnost	cílová skupina		stupeň ZŠ		zahrnutá témata
		pedagogičtí pracovníci	žáci	I.	II.	
Centrum etické výchovy a prevence sociálně patologických jevů www.cevap.cz	X	X	X	X	X	dospívání, puberta, menstruace, rizikové chování, mužská a ženská identita, HIV/AIDS, pohlavně přenosné choroby, znalost vlastního těla, sexuální zdrženlivost, partnerství, vztahy, rodičovství, manželství, zamilovanost, láska, nechtěné těhotenství, bezpečnější sex, nácvik komunikačních dovedností
ČSAP www.hiv-prevence.cz	X		X		X	rizikové chování, HIV/AIDS, pohlavně přenosné choroby, bezpečnější sex
Krok www.oskrok.cz			X		X	puberta, dospívání, rizikové chování, znalost vlastního těla, partnerství, vztahy, pohlavně přenosné choroby
ONŽ – pomoc a poradenství pro ženy a dívky www.poradnaprozeny.cz	X		X		X	puberta, dospívání, rizikové chování, mužská a ženská identita, HIV/AIDS, pohlavně přenosné choroby, sexuální zneužívání, metody plánovaného rodičovství, antikoncepce, potraty, znalost vlastního těla, těhotenství, porod, mateřství, sexuální zdrženlivost, partnerství, vztahy, rodičovství, manželství, zamilovanost, láska
prev.centrum www.prevcentrum.eu			X	X	X	puberta, dospívání, rizikové chování, partnerství, vztahy, zamilovanost, láska, vhodná komunikace
Procter & Gamble mpedu.cz	X		X		X	puberta, dospívání, menstruace, návštěva gynekologa, znalost vlastního těla
Prospe www.prospe.cz			X		X	rizikové chování
Prostor PRO www.prostorpro.cz			X	X	X	partnerství, vztahy, zamilovanost, láska, vhodná komunikace, pohlavně přenosné choroby
PROUD www.duhoveseminare.cz	X	X	X		X	mužská a ženská identita, sexuální orientace
Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu www.planovanirodiny.cz	X	X	X	X	X	puberta, dospívání, rizikové chování, HIV/AIDS, pohlavně přenosné choroby, sexuální zneužívání, metody plánovaného rodičovství, antikoncepce, potraty, znalost vlastního těla, sexuální zdrženlivost, partnerství, vztahy, rodičovství, manželství, zamilovanost, láska, nechtěné těhotenství, bezpečnější sex, vhodná komunikace, nácvik komunikačních dovedností, jiné
Státní zdravotnický ústav www.szu.cz	X	X	X	X	X	hygiena, puberta, dospívání, menstruace, návštěva gynekologa, rizikové chování, HIV/AIDS, pohlavně přenosné choroby, antikoncepce, nechtěné těhotenství, sexuální zdrženlivost, partnerství, vztahy, zamilovanost, láska, nechtěné těhotenství, bezpečnější sex, sexuální orientace

Tabulka 1 | Table 1 | Přehled některých organizací a institucí, které poskytují programy sexuální výchovy pro školy. | *Overview of some organisations and institutions providing sex education programmes for schools.*

Organizace/instituce uvedené v tabulce jsou řazeny abecedně. Seznam organizací/institucí, které poskytují programy, a u nich uvedené informace nemusí být úplné. Informace o organizacích o jejich projektech byly získány z jejich webových stránek a dalšího vyhledávání na internetu – v rámci jedné organizace může být popsáno více separátních programů. Seznam organizací/institucí uvedených v této tabulce není kompletní.

The organisations/institutions listed in the table are in alphabetical order. The list of organisations and information about them may not be complete. The information about the organisations and the programmes they deliver was obtained from their websites and further web searches. A single organisation may provide multiple programmes.

metodám naklonění (Cilečková, 2012). Vhodnou metodickou podporu pro vyučující nabízí webový portál *Výchova ke zdraví* (www.vychovakezdravi.cz), který se mimo jiné věnuje sexuální výchově a doporučuje ověřené metodiky, přednáškovou a poradenskou činnost, edukační materiály, doporučenou literaturu i příklady dobré praxe.

Žáci II. stupně, kteří ve svém rozvrhu nemají zařazený předmět sexuální výchova, by si jeho zařazení přáli (Brátová, 2012; Jurenková, 2012; Volfová, 2010). Zavedení samostatného předmětu sexuální výchova na I. stupni nepovažuje většina vyučujících za dobrý nápad (Vallová, 2012), a ačkoliv obecně souhlasí, že témata sexuální výchovy by se měla s žáky začít probírat již v mateřské škole (se začátkem sexuální výchovy před nástupem do ZŠ souhlasí i oslovení rodi-

VÝZKUMY	Výzkumný design	Hlavní cíl výzkumu – dle autora	Vzorek	Výsledky – dle autora	Zhodnocení kvality práce
Kadlíčková (2011)	dotazníkové šetření (dotazník vlastní konstrukce, otevřené i uzavřené otázky)	Není jednoznačně definován.	75 vyučujících 3.–5. ročníků	Výuka témat spojených se sexualitou se nejčastěji vyučuje v 5. třídě, nejčastěji prostřednictvím dialogické metody. Ve většině případů jsou o výuce informováni rodiče.	Práci lze hodnotit jako stručný screening reality současného vyučování sexuální výchovy. Limitem může být její přílišná stručnost.
Rašková (2011)	teoretická práce	Vymezení didaktických metod a jejich využití v sexuální výchově.	-	-	Text formou přehledu uvádí didaktické metody, které lze využít v sexuální výchově. Nedostatkem textu jsou chybějící konkrétní příklady využití.
DIPLOMOVÉ PRÁCE (bakalářské a magisterské):					
Brátová (2012)	dotazníkové šetření (dotazník vlastní konstrukce, otevřené i uzavřené otázky + evaluace znalostí)	Zjistění znalosti žáků II. st. ZŠ a zdroje jejich informovanosti.	100 žáků II. stupně ZŠ, 3 ZŠ v Hradci Králové, příležitostný výběr	Hlavním zdrojem informací o sexualitě jsou média, rodinu žáci uvádějí až na posledním místě. Úroveň informovanosti dívek je vyšší než informovanost chlapců. Dívky uvedly zodpovědnější postoje k používání antikoncepce než chlapci.	Autorka kombinovala otázky zaměřené na potřeby žáků s didaktickým testem pro zjištění jejich informovanosti, v rámci didaktického testu změnila způsoby ověřování znalostí (někdy výběr z nabízených možností, někdy vypisovací otázka). Předností výzkumu je zjišťování zdrojů jednotlivých znalostí žáků. Mezi nedostatky výzkumu patří příležitostný výběr pouze v jednom městě, časté dvouhlavňové otázky v dotazníku a v interpretaci výsledků chybějící rozlišení mezi faktickou znalostí a postojem (názorem) žáků.
Cílečková (2012)	dotazníkové šetření (dotazník vlastní tvorby, uzavřené i otevřené otázky)	Zjistit názory rodičů na výuku sexuální výchovy na SŠ.	102 rodičů studentů SŠ	Rodiče si přejí sexuální výchovu na školách, zároveň ale nejsou schopni posoudit, zda je současná výuka dostatečná. Dílčí výsledky ukazovaly rozpor v názorech jednotlivých rodičů na obsah sexuální výchovy, komunikaci s vlastními dětmi, atp.	Dobře zpracované a začleněné otázky. Přínosem výzkumu je dotazování rodičů na jejich zdroje informací v období puberty a na odhady postojů jejich dítěte. Mezi nedostatky výzkumu lze zařadit oslovení pouze jedné školy, zároveň nebylo tohoto využito k propojení odpovědí žáků a rodičů, což by poskytl lepší ukotvení dat.
Jírků (2015)	dotazníkové šetření (dotazník vlastní tvorby, uzavřené i otevřené otázky), strukturovaný rozhovor	Zjistit postoje rodičů a učitelů k sexuální výchově. Tvorba, realizace a ověření metody výuky v praxi.	30 rodičů (dotazníky), 3 vyučující (rozhovor)	Většina rodičů si přeje systematickou realizaci sexuální výchovy již od 1. ročníku ZŠ, s tím souhlasí i oslovené vyučující.	Přínosem práce je dotazování rodičů na konkrétní témata a situace, do kterých se s dětmi při komunikaci o sexualitě dostávají a zároveň mapování postojů rodičů k sexuální výchově ve škole. Zároveň autorka prezentuje konkrétní výukové materiály, které využila, ke zhodnocení jejich úspěšnosti použila následnou evaluaci znalostí žáků. Uvedení výsledků evaluace znalostí chybí. Limitem práce je velmi nízký počet respondentů a omezení pouze na jednu ZŠ.
Jurenková (2012)	dotazníkové šetření (dotazník vlastní tvorby, uzavřené i otevřené otázky)	Zjistit informovanost žáků ZŠ a zdroje těchto informací.	155 žáků II. stupně ZŠ	Základním tématem sexuální výchovy ve škole je prevence sexuálně přenosných chorob. Více než polovina z dotazovaných žáků nemá ve výuce zařazená témata sexuální výchovy. Nejraději by žáci získávali informace od rodičů (50 %) a od vyučujících (27 %).	Přínosem výzkumu je označení používaných výukových metod, otázky zaměřené na nenaplněné potřeby žáků a následný rozhovor vedený s některými žáky. Formulace některých otázek mohla být pro respondenty nesrozumitelná a zavádějící. Autorka neuvedla jasná kritéria pro vyřazení některých dotazníků. Limitem práce je nejasná interpretace některých otázek a jejich výsledků.
Konášová (2014)	dotazníkové šetření (dotazník vlastní tvorby, uzavřené i otevřené otázky)	"Zjistit úroveň pedagogické připravenosti vyučujících k výuce sexuální výchovy, míru znalostí v dané problematice, osobní přístup k výuce a vhodnost této výuky a na spolupráci rodiny a školy. U rodičů byl zjišťován přístup k sexuální výchově v domácím prostředí a prostředí školy, jejich názor a dřívější zkušenosti, zda byli v sexuální výchově vzděláváni a jakým způsobem."	26 vyučujících na ZŠ, 18 rodičů žáků ZŠ	Učitelé shledávají sexuální výchovu na ZŠ za důležitou, rodina a škola by dle jejich názoru měly spolupracovat. Přístup jednotlivých vyučujících k výuce sexuální výchovy se značně liší. Postoj rodičů k sexuální výchově je pozitivní, svému dítěti zároveň poskytují možnost hovořit o těchto tématech doma. Sexuální výchova by dle rodičů měla probíhat ve škole i doma.	Přínosem je současný výzkum rodičů i vyučujících, zapojení městských i vesnických škol. Otázky dotazníku pro vyučující jsou dobře cílené a poskytují podstatné informace. Otázky v dotazníku pro rodiče jsou vágní a lze je interpretovat různě. Limitem je velmi nízký počet respondentů.
Kothajová (2011)	terénní polostrukturovaný rozhovor	Porovnat průběh sexuální výchovy a komunikace o sexualitě u různých věkových skupin.	12 osob (6 osob 18–22 let, 6 osob 52–56 let)	Důležitou roli v sexuální výchově obou generací sehrála škola. V rodině se o sexualitě mluvilo pouze se skupinou mladších žen. Mladší generace také častěji sama aktivně vyhledává doplňující informace k sexualitě, pokud ty, které má, nepovažuje za dostačující. Obě generace se shodly, že je třeba začít se sexuální výchovou mnohem dříve než ve škole, ideálně v rodině.	Autorka popisuje obtíže se sháněním probandů a jejich neochotu se o tématu více rozpovídat, je si vědoma limitu způsobeného citlivostí tématu (někteří lidé se k tomu vůbec nevyjádří). Práci lze považovat za zajímavou sondu a základ pro další výzkum.
Matušová (2012)	evaluace účinnosti metody	Aplikace aktivizačních metod v sexuální výchově, zjištění míry jejich efektivity.	91 (resp. 89) žáků 9. tř. ZŠ	Žáci v porovnání didaktických testů dosáhli lepších výsledků po realizované výuce. Jako efektivní metoda se jeví především tvorba plakátu na zadané téma.	Autorka se pokusila o evaluaci vlastních postupů, a to jak prostřednictvím ověření znalostí, tak prostřednictvím zjišťování názorů žáků na výuku. Přínosem výzkumu je ohodnocení jednotlivých metod ve vztahu k vyučovaným tématům a přesný plán použitých vyučovacích hodin. Sporná mohou být kritéria, dle kterých si autorka definovala správnost jednotlivých odpovědí, a realizace pouze v jedné škole.
Vallová (2012)	dotazníkové šetření (dotazník vlastní tvorby, uzavřené i otevřené otázky + evaluace znalostí)	Zjistit informovanost žáků 5. ročníku a postoje učitelů k sexuální výchově.	275 žáků 5. ročníků ze 7 ZŠ; 12 vyučujících přírodovědy v 5. tř. ZŠ	Informace v učebnicích považují vyučující za základ, který sami rozšiřují, ale chybí jim multimediální a další pomůcky. Informovanost žáků hodnotí autorka jako průměrnou až podprůměrnou.	Přínosem práce může být zjištění znalostí žáků v 5. ročnících ZŠ. Otázky zařazené v didaktickém testu nemají vždy jednoznačnou správnou odpověď (např. Co je to láska?), autorka často doplňuje výzkumná zjištění vlastními názory. Sporná mohou být kritéria, dle kterých si autorka definovala správnost jednotlivých odpovědí.
Volfová (2010)	dotazníkové šetření (dotazník vlastní tvorby, uzavřené i otevřené otázky)	Zjistit aktuální zařazení sexuální výchovy do výuky, srovnat postoje žáků a rodičů.	208 žáků II. st. ZŠ; 100 rodičů žáků II. stupně ZŠ	Žáci jsou s výukou sexuální výchovy převážně spokojeni, témata jsou dle jejich názoru probírána napříč II. st. Žáci, kteří nemají sexuální výchovu, by si její zařazení přáli. Všichni oslovení rodiče souhlasí se zařazením sexuální výchovy do školní výuky. Mladší rodiče si více přejí být seznámeni s obsahem sexuální výchovy na škole. Čím je rodič starší, tím obtížněji se mu komunikuje s dítětem o tématech sexuality.	Přínosem práce je zjišťování konkrétních metod sexuální výchovy a rozložení jednotlivých témat v rámci ročníků. Zároveň je ale limitující nepřehledné zpracování dat (např. zcela chybí křížené srovnání odpovědí rodičů s odpověďmi žáků na stejné otázky), zároveň byla návratnost dotazníků od rodičů zcela minimální.

Tabulka 2 | Table 2 | Přehled výzkumů použitých v systematickém přehledu realizace sexuální výchovy v ČR. | *List of research used for a systematic review of the current provision of sex education in the Czech Republic.*

če), polovina oslovených vyučujících I. stupně tato témata vůbec neprobírá. Pouze 40 % vyučujících I. stupně si myslí, že je sexuální výchova zastoupena ve školách dostatečně (Konášová, 2014). Jiné výzkumy ukazují, že naopak většína vyučujících třetích, čtvrtých a pátých ročníků sexuální výchovu obvykle do své výuky zařazuje, nejčastěji jednou týdně (Kadlčíková, 2011).

4.2 Spolupráce rodiny a školy

Otázky spolupráce rodiny a školy jsou u tohoto tématu na místě, spolupráce je ale bohužel často nefunkční. Rodičovská veřejnost obecně vyjadřuje souhlas s tím, že je sexuální výchova ve školách důležitá (Konášová, 2014; Cilečková, 2012), ačkoliv sexuální výchovu by měla zajišťovat primárně rodina (Konášová, 2014; Jurenková, 2012; Kothajová, 2011). Názory na to, zda začít na I. nebo na II. stupni, se liší (Jirků, 2015; Konášová, 2014; Volfová, 2010). Důvodem pro odložení sexuální výchovy do pozdějších ročníků bývá často obava z toho, jaká témata se s dětmi na I. stupni budou probírat (Jirků, 2015). Rodiče převážně chtějí být informováni o obsahu sexuální výchovy (Volfová, 2010), školy je informují asi v polovině případů (Kadlčíková, 2011). Zatímco ve školách se často probírá puberta a rodičovství, rodiče by více uvítali, kdyby vyučující věnovali více prostoru otázkám antikoncepce a prevence HIV/AIDS (Cilečková, 2012; Volfová, 2010). Zatímco si rodiče myslí, že by témata sexuální výchovy měl s dětmi probírat třídní učitel (Jirků, 2015), popř. že by měl být výklad učitele doplněn přednáškou odborníka (Cilečková, 2012), sami žáci by upřednostnili pouze externího odborníka v oblasti sexuality (Brátová, 2012). Zajímavý je také postoj učitelů I. stupně, kteří nepovažují školu za garanta sexuální výchovy (Konášová, 2014).

4.3 Externí programy

V ČR najdeme několik nevládních neziskových organizací, které se zabývají externím zajištěním sexuální výchovy (resp. některých jejích témat) ve školách, popř. vzděláváním pedagogických a dalších pracovníků školy nebo rodičovské veřejnosti. Nejčastěji se realizované vzdělávání týká témat prevence HIV/AIDS nebo antikoncepce a je určeno pro žáky II. stupně ZŠ, popř. studenty středních škol. Vzdělávací akce věnující se tématu sexuální výchovy pro žáky I. stupně jsou ojedinělé (např. seminář *Sexuální výchova jako součást vzdělávací oblasti Člověk a jeho zdraví* pořádaný pro pedagogické pracovníky Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu). V některých případech je přizvaným odborníkem medicínský pracovník (často zdravotní sestra nebo porodní asistentka). Aby však byla naplněna fidelita při předávání prevence, měli by tito externisté mít alespoň základní výcvik či vzdělání v prevenci (Charvát, Jurystová, Mioviský, 2012).

Objednání externího přednášejícího s sebou nese riziko různosti kvality programu – jde především o riziko ovlivnění náboženskými (např. ONŽ), nebo výdělečnými (např. Procter & Gamble) společnostmi, což může mít vliv na kvalitu a objektivitu programu. Objednávající školy mohou mít potíže v rozpoznání kvalitních programů a lektorů – ne vždy je délka praxe dané organizace zárukou kvality. Vodítka pro

výběr kvalitních programů může poskytovat certifikace odborné způsobilosti programů primární prevence zajišťovaná Národním ústavem pro vzdělávání (<http://www.nuv.cz/t/pracoviste-pro-certifikace>). Certifikovaní poskytovatelé splňují Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování č. j. MSMT-9203/2013-22 (viz Běhouňková et al., 2013).

Kompromisem mezi zajištěním externího odborníka a výukou místním učitelem může být využití principu vrstevnického vzdělávání. Vrstevnické vzdělávání (peer education) je známější v oblasti prevence užívání návykových látek, přesto se velmi dobře uplatňuje i v oblasti sexuální prevence, kde se také uplatní jeho základní princip – předávání ověřených informací mezi vrstevníky (Prouzová, 2008). V ČR nabízí širší vrstevnické vzdělávání v oblasti sexuální výchovy Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, na principu vrstevnického vzdělávání funguje i *Hrou proti AIDS* od Státního zdravotnického ústavu.

Celkem bylo v rámci článku analyzováno 44 programů. Většina analyzovaných programů byla zaměřena na žáky II. stupně ZŠ (obvykle jsou tytéž či velmi podobné programy nabízeny pro žáky SŠ). Asi třetina programů nabízí vzdělávání pedagogických pracovníků, 3 programy fungují na principu vrstevnického vzdělávání a ve 3 jsou nějak přímo zapojení rodiče. Nejčastějšími tématy je obecné rizikové chování, prevence pohlavně přenosných chorob (hl. HIV/AIDS) a témata partnerství a vztahů (obvykle bez jasného určení, v jakém smyslu je toto téma pojímáno). Časová dotace se pohybuje od 45 minut do 15 vyučovacích hodin, včetně programů probíhajících kontinuálně napříč ročníky. Cena programů velmi závisí na délce výuky a případné akreditaci programu (platí především pro vzdělávání pedagogických pracovníků). Prokazatelný vliv náboženské instituce byl zjištěn u 5 z analyzovaných programů. Stručný přehled některých z programů ukazuje *tabulka 2*. Programy v tabulce byly sloučeny v rámci jednotlivých poskytovatelů.

● 5 ZÁVĚRY A DISKUZE

Z uvedeného lze říci, že sexuální výchova ve školách není v ČR neznámou veličinou, ovšem častěji než její praktické aplikace vidáme teoretické dokumenty. I pedagogické vědecké práce zaměřené na didaktiku sexuální výchovy obvykle uvádějí pouze obecné informace, nikoliv konkrétní a ucelené příklady dobré praxe. Sexuální výchova je převážně vyučována až na II. stupni a není komplexní (soustřeďuje se jen na biologické aspekty). Využití aktivizačních metod výuky je minimální, nejčastěji jde o frontální výuku doplněnou o videoprojekci. Některé školy využívají nabídky externích programů. Spolupráce školy a rodiny je málo častá.

Selektivní či indikovaná sexuální prevence je v praxi ojedinělá – existují programy pro osoby s mentálním postižením, chybí programy zabývající se selektivní a indikovanou sexuální prevencí, např. pro odloučené lokality, etnické menšiny, atp. Komplexní program, který bude snadno použitelný pro vyučující, přátelský k žákům a otevřený k rodičům a který

bude splňovat mezinárodní standardy kvality, v českých podmínkách doposud chybí.

Výzkumy zabývající se tématem jsou výjimečné, obvykle v rámci bakalářských či magisterských diplomových prací. Kvalita výzkumů je proměnlivá, výsledky nelze vždy jednoznačně interpretovat.

Autorka článku se při podání komplexní zprávy o současném stavu sexuální výchovy v ČR snažila v maximální možné míře přiblížit systematickému postupu dle Prisma Statement, vzhledem ke kolísající kvalitě zdrojů bylo nicméně třeba některá kritéria a postupy upravit. Vzhledem k národní specifičnosti tématu nebyly analyzovány zahraniční články.

MŠMT je nadřízeným orgánem pro ZŠ v ČR a zavedením Rámcových vzdělávacích programů stanovuje rámec pro vzdělávání. Šíře a otevřenost některých oblastí RVP ZV umožňuje školám přizpůsobit si výuku dle jejich potřeb, což může být z hlediska sexuální výchovy zvláště vhodné u vyloučených lokalit, minoritních skupin populace, atp. Zároveň ale existuje riziko, že při tvorbě a realizaci ŠVP dojde k úmyslnému či neúmyslnému vynechání některých témat. Stejný problém se týká i tvorby školního minimálního preventivního programu.

Vyučující, kteří se do výuky sexuální výchovy pustí, zůstávají obvykle u (pro ně jednodušších) metod frontální výuky, často s vynecháním témat, která jsou náročnější na osobnost a přístup vyučujícího (např. stejnopohlavní rodiny nebo interrupce). Lze tedy předpokládat, že neví, jak převést obecné metodické poučky o interaktivních metodách do praxe sexuální výchovy, nemají přístup k publikacím, které by nabízely osvědčené metody, nebo vzhledem k citlivosti tématu raději zůstávají u „bezpečnější“ frontální výuky, která neklade takové požadavky na jejich přístup. V některých případech mohou hrát roli i obavy z reakce rodičů žáků.

V článku není specificky zmíněna problematika žáků zařazených do běžných základních škol v rámci inkluzivního vzdělávání. Žáci zařazení v rámci inkluzivního vzdělávání představují širokou skupinu osob s velmi individuálními požadavky, stejně tak případný výzkum vykazuje velkou míru specifičnosti vzhledem k specifickým nárokům na výuku. Popis těchto specifík přesahuje možnosti článku.

Ačkoliv sexuální výchova na českých školách obvykle nějakým způsobem probíhá, je velmi těžké až nemožné získat kvalitní celonárodní data. V dosavadních výzkumech chybí informace o tom, které konkrétní zdroje vyučující užívají (názvy knih, webových stránek, učebnic, atp.), která konkrétní témata a kdy s žáky probírají, atp. Chybí výzkum, který by konfrontoval výpovědi žáků, vyučujících a rodičů, resp. výzkum, který by se zaměřil na analýzu aktuální situace a také potřeb všech zainteresovaných skupin (tj. vyučujících, žáků, rodičů, ale i odborníků vzdělávajících budoucí učitele na VŠ). V rámci získaných výzkumných prací se často objevují metodologické problémy (definované cíle výzkumu neodpovídají skutečně zkoumanému fenoménu, prezentace dat je neadekvátní jejich typu a rozsahu, atp.). V rámci našeho přehledu v *tabulce 1* proto uvádíme cíle výzkumu a závěry výzkumu tak, jak je popsaly autorky prací. Míra informací poskytnutých výzkumníci o způsobu přípravy, realizace a vyhodnocení výzkumu je natolik odlišná, že v některých případech nebylo možné získat informace např. o tom, jakým způsobem byl vybírán vzorek populace nebo proč byli někteří respondenti ze zpracování dat vyřazeni.

Evaluace prováděné sexuální výchovy chybí, stejně jako česká publikace, která by se zabývala speciálně evaluací sexuální výchovy. Využít lze pouze obecných publikací zabývajících se hodnocením programů prevence (př. Miovský et al., 2015).

Z výše uvedeného vyplývá potřeba komplexního programu, který bude zahrnovat všechna podstatná témata sexuální výchovy, bude snadno použitelný pro vyučující (včetně jasných návodů, postupů, příkladů dobré praxe, metod kontroly rizik a vhodné evaluace), přátelský k žákům (s využitím interaktivních, věku přiměřených metod) a otevřený k rodičům (včetně řádné informovanosti rodičů o programu). Program by měl být pro vyučující snadno dostupný, zároveň by měl zaručovat odpovídající kvalitu, a to dle českých i mezinárodních standardů. Evaluace by měla probíhat na několika úrovních – evaluace programu, jeho implementace a výsledků.

Role autorů: Autorka navrhla studii, její design a provedla veškerou analýzu a interpretaci získaných dat.

Konflikt zájmů: Tereza Sadková je řadovou členkou Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu bez exekutivní role a členkou International Planned Parenthood Federation. Prováděný výzkum byl součástí doktorského studia na Katedře psychologie FF UP a byl financován z akademického grantu IGA.

Poznámky: Autorka děkuje Mgr. Miroslavu Charvátovi, Ph.D., za odborné konzultace.

Author contribution: The author conceived and designed the study and analysed and interpreted all the data.

Declaration of interest: Tereza Sadková is a member of the Czech Family Planning Association without any executive powers and a member of the International Planned Parenthood Federation. The present research was a part of her doctoral studies at the Department of Psychology of the Faculty of Arts, Palacky University Olomouc, and was co-funded by an academic grant provided by the Internal Grant Agency.

Acknowledgements: The author would like to thank Miroslav Charvát, PhD. for expert consultations.

LITERATURA | REFERENCES

- Běhounková, L., Exnerová, M., Charvát, M., Jurystová, L., Kaufová, T., Krajčíková, S., ... Štátná, L. (2013). *Certifikační standardy prevence rizikového chování*. Získáno 17. 9. 2016 z file:///C:/Users/Tereza/Downloads/Certifika%C4%8Dn%C3%AD%20standardy%20prevence%20rizikov%C3%A9ho%20chov%C3%A1n%C3%AD.pdf.
- Braeken, D., Shand, T., de Silva, U. (2010). *IPPF framework for comprehensive sexuality education*. London: IPPF.
- Brátová, K. (2012). *Význam sexuální výchovy na základní škole*. (Nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Pardubice.
- Cabrnová, E. (2009). *Marketingový výzkum se zaměřením na sexuální výchovu mladých*. (Nepublikovaná diplomová práce). Vysoká škola ekonomická v Praze.
- Cilečková, E. (2012). *Sexuální výchova jako předmět výuky na školách*. (Nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Fířková, H., Hricz, M., Jarkovská, L., Kubrichtová, L., Machuta, J., Nekvapilová, V., ... Veselá, M. (2009). *Sexuální výchova – vybraná témata*. Praha: MŠMT.
- Hrozová, M. (2015). *Výchova ke zdraví v učebnicích 1. stupně ZŠ: výsledky analýzy didaktického aparátu učebnic prvouky/přírodovědy. Pedagogická orientace, 25(2), 249–270.*
- Hřivňová, M. (2016). Evaluation of educational standards in Health education with an emphasis on sexually reproductive health. In 3 RD International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM 2016. *Conference proceedings. Book 1 Psychology & Psychiatry, Sociology & Healthcare, Education. Vol. II*. Albena, Bulgaria: International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts, 479–490.
- Charvát, M., Jurystová, L., Miovský, M. (2012). *Čtyřúrovňový model kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství*. Praha: TOGGA.
- Janiš, K. (1997). Příspěvek k obecným principům sexuální výchovy. In: *Sborník referátů 5. celostátního kongresu k sexuální výchově v České republice*. Praha: SPRSV.
- Janiš, K., Täubner, V. (1999). *Didaktika sexuální výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Janoušková, M. (2010). Jak jsem prošel sexuální výchovou od mateřské školky až po střední školu. In: *4. moravský regionální kongres k sexuální výchově*. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu.
- Jarkovská, L., Lišková, K. (2013). Tradice, její rozpad a záchrana skrze sex: Diskurzivní strategie odpůrců sexuální výchovy. *Sociologický časopis, 49(2), 269–290.*
- Jirků, M. (2015). *Výuka sexuální výchovy na 1. stupni vybrané základní školy*. (Nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Karlova v Praze.
- Jurenková, V. (2012). *Sexuální výchova na základní škole*. (Nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kadlčíková, K. (2011). Příprava učitele na výuku sexuální výchovy. In: Janík, T., Knecht, P. & Šebestová, S. (Eds.), *Smišený design v pedagogickém výzkumu: Sborník příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu*, 421–428. Brno: Masarykova univerzita.
- Kamanová, L. (2014). Sexuální výchova v rodině: Co více z výzkumných studií. *Studia paedagogica, 19(3), 29–46.*
- Ketting, E., Friele, M., Michielsen, K., European Expert Group on Sexuality Education. (2016). Evaluation of holistic sexuality education: A European expert group consensus agreement. *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care, 21(1), 68–80.*
- Konášová, K. (2014). *Postoje rodičů a učitelů k sexuální výchově na 1. stupni základních škol v Plzeňském kraji*. (Nepublikovaná diplomová práce). Západočeská univerzita v Plzni.
- Kopecký, K., Sztokowski, R. (2015). Kyberšikana a další formy rizikového chování českých dětí v prostředí internetu. *Adiktologie, 15(3), 226–233.*
- Kothajová, M. (2011). *Sexuální výchova očima dvou generací*. (Nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Karlova v Praze.
- Matušová, L. (2012). *Didaktické metody v sexuální výchově*. (Nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Miovský, M., Skácelová, L., Čablová, L., Veselá, M., Zapletalová, J. (2012). *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového sexuálního chování pro základní školy*. Praha: TOGGA.
- Miovský, M., Gabrhelík, R., Charvát, M., Štátná, L., Jurystová, L., Pavlas Martanová, V. (2015). *Kvalita a efektivita v prevenci rizikového chování dětí a dospívajících*. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze v Nakladatelství Lidové noviny.
- Miovský, M., Gabrhelík, R. (2015). Struktura návrhu implementačního plánu národního systému školské prevence rizikového chování v České republice pro období 2015–2025: Harmonizace přístupu resortu zdravotnictví a školství. *Adiktologie, 15(1), 88–105.*
- MŠMT. (2016). *Schvalovací doložky učebnic*. Získáno 27. 8. 2016 z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic-2013>.
- MŠMT. (2013). *Strategie primární prevence 2013–2018*. Získáno 17. 1. 2018 z <http://www.msmt.cz/file/28077>.
- MŠMT. (2011). *Desatero MŠMT k sexuální výchově*. Získáno 26. 6. 2016 z <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/desatero-msmt-k-sexualni-vychove>.
- MŠMT. (2010a). *Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách*. Získáno 27. 8. 2016 z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/doporuzeni-msmt-k-realizaci-sexualni-vychovy-v-zakladnich?highlightWords=doporu%C4%8Den%C3%AD+realizaci+sexu%C3%A1n%C3%AD+v%C3%BDchovy>.
- MŠMT. (2010b). *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (č.j. 21291/2010-28), Příloha 18 – Rizikové sexuální chování*. Získáno 27. 8. 2016 z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuzeni-a-pokyny?highlightWords=minim%C3%A1n%C3%AD+preventivn%C3%AD+program>.
- Prouzová, Z. (2008). *Vztah vrstevnického vzdělávání k prevenci sociálně patologických jevů*. Získáno 28. 8. 2016 z http://planovanirodiny.cz/storage/brod08/23vztah_vzdelavani.pdf.
- Rašková, M. (2011). Užití metod sexuální výchovy z pohledu historie a současnosti českého školství. *Arnica, 2, 49–55.*
- Rašková, M. (2008). *Přípravenost učitele k sexuální výchově v kontextu pedagogické teorie a praxe v české primární škole*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Rašková, M. (2007). *5 otázek k sexuální výchově dětí předškolního a mladšího školního věku (3–11 let)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Standardy pro základní vzdělávání – Člověk a jeho svět*. Získáno 26. 8. 2016 z <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=67494&view=9832>.
- Standardy pro základní vzdělávání – Výchova ke zdraví*. Získáno 26. 8. 2016 z <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=67503&view=9832>.
- Štěrbová, D., Rašková, M., Procházka, I., Prouzová, Z., Eds. (2012). *Sexuální výchova – multidisciplinární přístup*. Jesenice: Tiskárna a vydavatelství 999.
- Vallová, M. (2012). *Ověřování účinnosti některých metod sexuální výchovy na 1. stupni základní školy*. (Nepublikovaná diplomová práce). Technická univerzita v Liberci.
- Volfová, M. (2010). *Sexuální výchova na základních školách*. (Nepublikovaná diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita.
- Výzkumný ústav pedagogický v Praze. (2013). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: TAURIS.
- Výzkumný ústav pedagogický v Praze. (2013). *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Praha: TAURIS.
- Winkelmann, Ch. (Eds.). (2013). *Standards for sexuality education in Europe. Guidance for implementation*. Cologne: Federal Centra for Health Education.
- Winkelmann, Ch., Ketting, E. (Eds.). (2010). *Standards for sexuality education in Europe*. Cologne: Federal Centra for Health Education.